

# EEN NOBELE ONBEKENDE

## Tientallen vrijwel nooit gebruikte Gentse schepenboeken

Daniel Lievois

### De schepenboeken van de Stad Gent

Bij de studie van de geschiedenis van Gent wordt er dankbaar gebruik gemaakt van de prestigieuze reeksen schepenboeken in het Gentse Stadarchief.<sup>1</sup> De 167 jaarregisters of wettelijke passeringen in reeks 301 van het Oud Archief bieden onnoemelijk veel informatie over de periode van 1339 tot 1679. Het betreft de akten en contracten van de willige rechtspraak, geacteerd door de schepenen van de Keure. Behalve de akten uit het privé domein, vindt men er sententies van de schepenen en de vinders en allerlei stedelijke reglementen en voorgeboden. Van dit laatste type werden achteraf afzonderlijke registers aangelegd. Omdat de lijvige registers duizenden akten omvatten die grofweg op datum werden ingeschreven, werden er regestenlijsten opgemaakt.<sup>2</sup> Ze zijn echter verre van volledig. Het doorploegen van de andere registers vergt een grote inspanning van de archiefgebruiker. Aanvankelijk dienden de betreffende akten niet voor de schepenen van de Keure te worden geregistreerd als het om een Vrij huis, vrij erf ging. Om misbruiken en onzekerheid te voorkomen, werden de wettelijke passeringen aangaande dit type van grondbezit vanaf 1529 in afzonderlijke registers genoteerd. Reeks 303 biedt dan ook 42 schepenregisters van Vrij huis, vrij erf over de periode 1529-1796. Hiervoor staan er helaas (nog) geen regestenlijsten ter beschikking.

Uiterst belangrijk zijn verder ook de 314 registers in de reeks 330, gewoonlijk aangeduid als de Staten van goederen of ook als wezen- of wezerijboeken. Ze bestrijken de periode 1349-1795 en behoorden tot het ressort van de schepenen van Gedele die als oppervoogden de rechten van minderjarige kinderen veilig stelden. Vooral de goedgekeurde boedelbeschrijvingen worden vaak geraadpleegd. Verder bevatten die registers ook allerlei bescheiden waarbij die schepenen als *paysiers* of vredestichters optraden. Van de akten en contracten en van allerlei besluiten betreffende minderjarigen en goederen die hen (ten

---

<sup>1</sup> Zie J. Decavele, & J. Vannieuwenhuysse, *Archiefgids*, dl. 1, *Oud archief*, Gent, 1983, pp. 156-158.

<sup>2</sup> J. Boon, *Schepenjaren 1339-1340, 1343-1344, 1345-1346, 1349-1350, 1353-1354, 1357-1358*, 2 delen, Gent, 1968-1969; J. Vannieuwenhuysse, *Schepenjaar 1360-1361*, Gent, 1981; M. Houbrechts-De Croock, *Schepenjaar 1400-1401*, 3 delen, Gent, 1967-1972; H. Vandenstein, *Schepenjaar 1401-1402*, Gent 1981; J. De Zutter, *Schepenjaar 1402-1403*, Gent, 1981; E. Pairon, *Schepenjaar 1403-1404*, Gent, 1983; J. Vande Wiele, *Schepenjaar 1404-1405*, Gent, 1981; M. Gevaert, *Schepenjaar 1406-1407*, Gent, 1983; R. Nowé, *Schepenjaar 1407-1408*, Gent, 1982.

dele) toebehoorden, werden er vanaf 1599 afzonderlijke registers opgemaakt. In reeks 333 vindt men die 136 registers over 1599-1788. Voor de beide reeksen van de schepenboeken van Gedele staan er indices of ontledingen ter beschikking.<sup>3</sup> Er moet overigens aan worden herinnerd dat de registers niet alle akten bevatten die voor de schepenen werden verleden. Marc Boone wees erop dat de betrokkenen in sommige minder belangrijke gevallen de registrering afwezen om de kosten te vermijden.<sup>4</sup>

### Andere schepenbanken binnen Gent

Er kan niet genoeg de klemtoon worden op gelegd dat de hierboven genoemde registers enkel behoorden tot het juridische ressort van de Gentse stadsschepenen. Binnen de 14<sup>de</sup>-eeuwse stadsomwalling waren er evenwel een aantal heerlijkheden gelegen die over eigen schepenbanken beschikten die instonden voor het verlijden van akten binnen hun domein. De voornaamste waren de heerlijkheden van Blaisant, van het Nieuwland, van Raveschot, die al door de graven van Vlaanderen in leen waren gegeven toen de Stad Gent tot stand kwam. De voornaamste heerlijkheid *intra muros* was die van Sint-Pieters die behoorde tot het oorspronkelijke domein van die abdij. Ingevolge de territoriale en administratieve hervormingen die werden geïnitieerd na de aanhechting bij de Franse Republiek op het einde van de 18<sup>de</sup> eeuw, werden die heerlijkheden opgenomen in het Gentse stadsgebied. Van de heerlijkheid van Sint-Baafs binnen de stad bleven er geen eigen schepenboeken bewaard.

Het valt op dat de schepenboeken van de genoemde vier heerlijkheden bijna nooit werden gebruikt. Charles-Louis Diericx behandelde enkele aspecten van de Sint-Pietersheerlijkheid *intra muros*.<sup>5</sup> Hij raadpleegde in het archief voornamelijk de oorkonden, cartularia en rekeningen, maar in zeldzame gevallen ook de registers met akten en contracten. Ferdinand vanden Bemden consulteerde weliswaar het archief van de Sint-Pietersabdij, maar noteerde niets uit

<sup>3</sup> SAG, reeks 330: zie Inventarissen nr. 47/1(A) tot en met 47/6 (1349-1385), Inventarissen nr. 47/7 tot en met 56 (1582-1795). Veel uitvoeriger zijn de regesten op de 14de-eeuwse registers (L. Wynant, *Regesten op de Gentse staten van goed. Eerste reeks: 1349-1400, I: 1349-1370*, Brussel, 1979). Verder ook: W. Steeghers, *Staten van Goederen en Indices op de Registers van Gedele. Schepenjaar 1508-1509*, Gent, 1982; idem, 1509-1510, Gent, 1983; idem, 1510-1511, Gent, 1984; idem, 1511-1512, Gent, 1984; idem, 1512-1513, Gent, 1984. Voor reeks 333: zie Inventaris nr. 58 (1716-1750) en Inventaris nr. 59 (1750-1774).

<sup>4</sup> M. Boone, 'De Gentse staten van goed als bron voor de kennis van de materiële cultuur : mogelijkheden en beperkingen (late middeleeuwen - vroege moderne tijden)', in: F. Daelemans (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur, staten van goed en testamenten*, Brussel, 1988, [Archief- en bibliotheekwezen in België, extranummer 25, deel 2], pp. 51-73.

<sup>5</sup> C.L. Diericx, *Continuation des mémoires sur la ville de Gand*, Gand, 1815, pp. 335-384.

de schepenboeken.<sup>6</sup> Guillaume Des Marez beschreef en belichtte de juridische situatie van en in de behandelde heerlijkheden en maakte hiervoor gebruik van oorkonden, cartularia en cijnzenboeken.<sup>7</sup> De schepenregisters bleven bij hem echter buiten beeld. Frans de Potter behandelde kort de juridische relaties tussen de Stad Gent en de heerlijkheid van Sint-Pieters, maar hij repte met geen woord over de eigen schepenregisters van die heerlijkheid.<sup>8</sup> Vermits hij er niet toe kwam de beschrijving te geven van de straten in Sint-Pieters, werd hij niet geconfronteerd met de noodzaak tot een analyse van die bescheiden. Hetzelfde kan worden gezegd over de andere zelfstandige heerlijkheden die hij volkomen onvermeld liet. Dit was eveneens het geval voor Maurits Gysseling in zijn summiere overzicht van het Gentse territorium.<sup>9</sup> Kortom, de schepenboeken van die vier heerlijkheden vormen een ontgonnen terrein. Het bestaan van die talrijke schepenboeken werd weliswaar vermeld in de basispublicatie over het huizenonderzoek in Gent, maar ook daar werd er niet dieper op ingegaan.<sup>10</sup>

**De heerlijkheid van Sint-Pieters** *intra muros* strekte zich uit tussen de Schelde, de Ketelvest, de Leie en de derde stadsomwalling, maar ook *extra muros* buiten de Overpoort en de Kortrijksepoort in Sint-Pieters-Aaigem, Sint-Pieters-Aalst, Zwijnaarde, Zevergem en Maalte. De schepenen van Sint-Pieters distantieerden zich altijd zeer scrupuleus van het Gentse schepengebied en vermeldden hun territorium steevast als de heerlijkheid van Sint-Pieters nevens Gent. Zij lieten akten en contracten registreren die zij dan onder het opgezegd van de abt van Sint-Pieters garandeerden. Naast de erfelijke meier, stelde de prelaat immers de baljuw en de dertien schepenen van de heerlijkheid aan. Zij behoorden tot de notabelen van de heerlijkheid en bleven in principe levenslang in functie. In de loop van de eeuwen ontstonden er tal van bevoegdheidsconflicten tussen de Gentse stadsschepenen en de schepenen van Sint-Pieters. Zo werd de heerlijkheid tijdens de Calvinistische periode gewoon door de stad opgeslorpt, maar over het algemeen vormden de beide territoria een soort federatie. In de meeste gevallen werd er een compromis gevonden.

De administratieve structuur van de Sint-Pietersheerlijkheid kan onder vele opzichten worden vergeleken met die van de stad, maar er waren ook verschillen die meestal uitvielen in het voordeel van de inwoners van de heerlijkheid.

<sup>6</sup> Universiteit Gent, Hs nr. 2484, F. Van den Bemden, *Rues et fonds bâtis*, dl. 21.

<sup>7</sup> G. Des Marez, *La formation du territoire de la ville de Gand au moyen âge: le droit urbain, son extension et son influence au point de vue de la propriété urbaine*, Bruxelles, 1896; G. Des Marez, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen-Âge et spécialement en Flandre avec plans et tables justificatives*, Gent, 1898.

<sup>8</sup> F. De Potter, *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, dl. 1, Gent, 1882.

<sup>9</sup> M. Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954.

<sup>10</sup> L. Charles, G. Everaert, M.C. Laleman & D. Lievois, *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, 2001, p. 11.

Voorbeelden hiervan zijn de mogelijkheden om sommige stedelijke accijnzen te ontlopen en een vrijstelling te genieten van het issuerecht, dat in de stad werd geheven op bezittingen die de stad verlieten door erfenisoverdracht aan niet-poorters of door lieden die hun Gentse poorterschap opgaven en die met hun bezit naar elders trokken. Deze voordelen en vrijstellingen waren in de loop der eeuwen onderhevig aan wijzigingen en verdienen zeker om meer in detail te worden onderzocht. Een lopend onderzoek over de bebouwingsgeschiedenis van de Sint-Pietersheerlijkheid *intra muros* wijst duidelijk uit dat zelfs vooraanstaande Gentse erfachtige lieden en poorters een of meer huizen bezaten binnen die heerlijkheid, en verder dat er een aanzienlijk aantal edelen en juristen hun verblijf kozen, een beslissing die ongetwijfeld werd ingegeven door een woon- en levenssituatie die voordelen bood.

Dit alles bracht mee dat de schepenen van de Sint-Pietersheerlijkheid heel wat akten en contracten van willige rechtspraak ter aktering kregen voorgelegd. Aanvankelijk gebeurde dit onder de vorm van chirografen; het exemplaar ten behoeve van de schepenbank bleef op de griffie in een bewaarplaats die als *den block* werd aangeduid, ongetwijfeld een stevig archiefmeubel onder het toezicht van de schepenen. In het begin van de 16<sup>de</sup> eeuw liet de bekommernis zich gevoelen om nog meer zorg te dragen voor dergelijke bescheiden door ze in registers te laten inschrijven. Hiertoe kreeg Joos Wauters, griffier van de heerlijkheid, de opdracht omstreeks Pasen 1525. Het eerste register bevat bescheiden van 1525 tot 1545. De eerste akte dateerde van 29 april 1525. Bij Wauters' overlijden bleek echter dat hij weinig systematisch had gewerkt en dat de registratie een onvoldoende juridische garantie bood. Dit kwam ter ore van abt Ghelain de Temmerman (prior 1559, abt 1569, overleden 1581), die aan griffier Philips Gansman, zoon van Anthonis, de taak toevertrouwde een en ander op orde te stellen. Hij ordende en kopieerde de akten over de periode van 1545 tot 1553, die hij na Joos Wauters' overlijden in diens huis aantrof. Vanaf dan werden de akten op correcte wijze geregistreerd. De lijst van de in totaal 45 registers treft men aan in bijlage. Omstreeks 1575 vervaardigde Gansman een supplementair register met kopieën van allerlei akten en contracten die hij nog had weten op te sporen. In een eerder willekeurige orde werden er bescheiden van 1325 tot 1576 in opgenomen.

In het Fonds van de Sint-Pietersabdij bevinden er zich ook drie indices op de schepenregisters over de periode van 1660 tot 1796. Er staan voor dit gebied weliswaar geen landcijnzenboeken ter beschikking, maar men kan zich ook laten leiden door sporen in de talrijke heerlijke rentenboeken voor de Sint-Pietersheerlijkheid.<sup>11</sup> Ze vermelden soms een datum of een jaartal waarop een onroerend goed naar een andere eigenaar overging. Een precieze verwijzing naar een folio is weliswaar nooit voorhanden, maar toch kan de akte meestal in

<sup>11</sup> Zie M. Carnier, *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent: 'registers' (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)*, Brussel, 2009.

## GENTSE SCHEPENBOEKEN

de registers worden opgespoord. Voor de 18de eeuw vindt men een belangrijk hulpmiddel in de boeken van het huisgeld in het Gentse Stadsarchief.<sup>12</sup> Daar wordt meestal het folio aangegeven waar de eigendomsovergang werd geregistreerd en in zeer veel gevallen ook de datum of het jaartal. Ten slotte bezaten of verwierven een aantal panden binnen de Sint-Pietersheerlijkheid het statuut van Vrij huis, vrij erf. In de desbetreffende archiefdocumentatie kan men heel wat informatie inwinnen.<sup>13</sup>

Benevens de registers met akten en contracten, bleven er ook twee registers en een bundel met boedelstaten bewaard (zie bijlage). Nader onderzoek zal moeten uitwijzen waarom de schepenen van de heerlijkheid in sommige gevallen als oppervoogden van de wezen optraden, terwijl deze rol in de allermeeeste gevallen werd waargenomen door de stadsschepenen van gedele. Bij de bedoelde boedelstaten werden er regesten opgemaakt door August De Baets.<sup>14</sup>

**De heerlijkheid van Blaisant**, soms verbasterd tot Plaisant of Plasant, was gelegen aan de Muide, meer specifiek de Voormuide en langsheen de Papenstraat, de huidige Doornzelestraat, in de parochie van het Heilig Kerst. Uit de beschrijvingen van de panden in het enige landcijzenboek dat bewaard bleef, schijnt het om vrij ruime erven te gaan, voorzien van toegangspoorten en hovingen, getuigen van het semirurale karakter van die zone. Het betreffende landcijzenboek vertoont precies dezelfde structuur als die welke in de Stad Gent werd gehanteerd.<sup>15</sup> De heerlijkheid was in het bezit van het kapittel van Sint-Veerle die er de baljuw, de burgemeester en de schepenen aanstelde. Ook deze schepenenbank hielden registers van akten en contracten bij waarvan er zes bewaard bleven.<sup>16</sup> In heel wat gevallen ging het om wettelijke passeringen voor een van de beide Gentse schepenenbanken of notariële contracten die door de schepenen van Blaisant werden geacteerd en bevestigd. Toch traden zij ook op als een zelfstandige juridische entiteit en gaven ook akten uit op eigen initiatief. Een aantal van die bescheiden vindt men terug in een bundel met losse akten op perkament<sup>17</sup> en onder de verzameling oorkonden van Sint-Veerle, die zelfs akten uit de 15<sup>de</sup> eeuw bevat.<sup>18</sup>

<sup>12</sup> SAG, Oud Archief, reeks 153.1.

<sup>13</sup> Zie L. Charles, e.a., 2001, pp. 46-47.

<sup>14</sup> A. De Baets, *De Staten van Goede van de Heerlijkheden afhangende van Sint Pieters Abdij te Gent, dl. 1, St Pieters Dorp, Baerle, Berchem, Overmeersch en gedeeltelijk Saffelaere (1625-1706)*, Gent, 1970.

<sup>15</sup> RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), nr. 140, 1654, met notities over 1584-1795.

<sup>16</sup> RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), nr. 141 (1696-1727), nr. 142 (1727-1749), nr. 143 (1749-1776), nr. 144 (1767-1776), nr. 145 (1776-1782) en nr. 146 (1782-1797).

<sup>17</sup> RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), 1636-1663.

<sup>18</sup> RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021/2), *Inventaire des Chartes du chapitre de Ste Pharaïlde à Gand*, & RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021/3), *Gedeeltelijke inventaris van de charters van het Sint-Veerlekapittel te Gent*. 1073-1449.

**De heerlijkheid van het Nieuwland** strekte zich eveneens uit op de Muide. De as ervan werd gevormd door het Nieuwland, met de Doornzelestraat, de omgeving van de Sint-Salvatorskerk, het Godshuishammeken en het Klein en Groot Huidenvetterken. De heerlijkheid hing af van het leenhof van de Oudburg en stond onder de jurisdictie van een baljuw en zeven schepenen die werden aangesteld door de heer van het Nieuwland. Van die rechtbank bleven negen verzamelingen met akten en contracten - registers en bundels – bewaard. Ze bestrijken de periode van 1634 tot 1792, met enkele hiaten.<sup>19</sup>

**De heerlijkheid van Raveschot** was geringer in oppervlakte. Ze hing af van het leenhof van Dendermonde en strekte zich uit op het Zand van de Vijfwindgaten tot de Sint-Lievenspoort en de Keizerspoort en zelfs buiten de stadsomwalling tussen die poorten. Er bleef één register van akten en contracten bewaard over de jaren 1632-1638<sup>20</sup> en bovendien een ontvangboek van heerlijke landcijnzen in de heerlijkheid over de 17<sup>de</sup>- en 18<sup>de</sup> eeuwen.<sup>21</sup>

**Tot besluit.** Met dit overzicht wordt de aandacht gevestigd op het bestaan van in totaal eenenzestig schepenregisters die totnogtoe vrijwel nooit bij het historisch onderzoek in Gent zijn gebruikt. Toegegeven, de schepenboeken van de Stad Gent zelf zijn veel meer gevarieerd qua inhoud, omdat ze de rijkdom van een specifiek stedelijke samenleving weerspiegelen. De heerlijkheden Raveschot, Nieuwland en Blaisant daarentegen behielden tot het einde van de 18<sup>de</sup> eeuw en zelfs nadien een semiruraal karakter, terwijl Sint-Pieters *intra muros* meer verstedelijkte allures vertoonde. Voor het huizenonderzoek en de studie van de persoonlijke eigendom in weinig onderzochte zones van Gent bieden de hier gepresenteerde schepenboeken een onvermoede rijkdom.

---

<sup>19</sup> Rijksarchief Gent, Fonds Stad Gent (toegang 018), nr. 77 (1634), nr. 65 (1641-1676), nr. 70 (1641-1647 & 1688-1700), nr. 72 (1647-1659), nr. 71 (1666-1667), nr. 66 (1676-1723), nr. 67 (1724-1761), nr. 68 (1761-1779) en nr. 69 (1779-1792).

<sup>20</sup> RG, Fonds Stad Gent (toegang 018), nr. 54.

<sup>21</sup> Ibidem, nr. 63.

## BIJLAGE

**Lijst van de registers met akten en contracten van de Sint-Pietersheerlijkheid bij Gent**

Er wordt telkens verwezen naar RG, Sint-Pietersabdij, 1<sup>ste</sup> reeks (toegang 34 IA) en naar de recente inventaris: Carnier, M., *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent: 'registers' (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)*, Brussel, 2009.

1525-1545 (ibid. nr. 579/2 – nr. 921)	1695-1696 (ibid. nr. 579/26 – nr. 944)
1545-1553 (ibid. nr. 579/3 – nr. 922)	1697-1699 (ibid. nr. 579/25 – nr. 945)
1553-1561 (ibid. nr. 579/4 – nr. 923)	1700-1702 (ibid. nr. 579/27 – nr. 946)
1561-1565 (ibid. nr. 579/5 – nr. 924)	1703-1706 (ibid. nr. 579/28 – nr. 947)
1567-1570 (ibid. nr. 579/6 – nr. 925)	1707-1709 (ibid. nr. 579/29 – nr. 948)
1570-1575 (ibid. nr. 579/8 – nr. 926)	1709-1712 (ibid. nr. 579/30 – nr. 949)
1576-1593 (ibid. nr. 579/7 – nr. 927)	1712-1713 (ibid. nr. 580 – nr. 950)
1594-1605 (ibid. nr. 579/9 – nr. 928)	1714-1716 (ibid. nr. 580/1 – nr. 951)
1605-1610 (ibid. nr. 579/10 – nr. 929)	1717-1722 (ibid. nr. 580/2 – nr. 952)
1611-1616 (ibid. nr. 579/11 – nr. 930)	1723-1728 (ibid. nr. 580/3 – nr. 953)
1617-1624 (ibid. nr. 579/12 – nr. 931)	1728-1734 (ibid. nr. 580/4 – nr. 954)
1625-1630 (ibid. nr. 579/14 – nr. 932)	1734-1747 (ibid. nr. 580/5 – nr. 955)
1631-1636 (ibid. nr. 579/13 – nr. 933)	1748-1756 (ibid. nr. 580/6 – nr. 956)
1637-1642 (ibid. nr. 579/15 – nr. 934)	1757-1762 (ibid. nr. 580/7 – nr. 957)
1643-1647 (ibid. nr. 579/16 – nr. 935)	1763-1767 (ibid. nr. 580/8 – nr. 958)
1648-1653 (ibid. nr. 579/18 – nr. 936)	1768-1771 (ibid. nr. 580/9 – nr. 959)
1654-1662 (ibid. nr. 579/17 – nr. 937)	1772-1775 (ibid. nr. 580/10 – nr. 960)
1663-1668 (ibid. nr. 579/19 – nr. 938)	1776-1778 (ibid. nr. 580/11 – nr. 961)
1669-1675 (ibid. nr. 579/20 – nr. 939)	1779-1781 (ibid. nr. 580/12 – nr. 962)
1676-1680 (ibid. nr. 579/21 – nr. 940)	1782-1784 (ibid. nr. 580/13 – nr. 963)
1681-1685 (ibid. nr. 579/22 – nr. 941)	1785-1786 (ibid. nr. 580/14 – nr. 964)
1686-1690 (ibid. nr. 579/24 – nr. 942)	1787-1789 (ibid. nr. 580/15 – nr. 965)
1691-1694 (ibid. nr. 579/23 – nr. 943)	1793-1796 (ibid. nr. 580/16 – nr. 966)

## DANIEL LIEVOIS

### Indices

- 1660-1732 (ibid. nr. 613/2 – nr. 967) – op voornaam
- 1733-1783 (ibid. nr. 613/1 – nr. 968) – op familienaam
- 1784-1796 (ibid. nr. 613 – nr. 969) – op familienaam

### Boedelstaten

- 1709-1735 (ibid. nr. 583 – nr. 970)
- 1722-1767 (ibid. nr. 584 – nr. 971)
- 1737-1792 (ibid. nr. 613/3 – nr. 972)